

dalomrajz által lehetne a minőségi transzformáció útján elindítani. Az alvilágot pedig csak a világgal való kapcsolat által lehetne megváltoztatni. A fejlődésrajzhoz egy dinamikusabb és jóval kevésbé izolált környezet szükséges. Ellenkező esetben vagy egy mély művészi állapotrajz jön létre, vagy pedig az állapotrajz eklektikus vegyítése a pszeudo-fejlődésrajzzal.

Bulatović az igazi fejlődésrajz hiányát reflexív szövegrészekkel pótolja. Regénye tehát két részre bomlik: az egyik a logikus cselekményláncolatokból és összefüggésekből tevődik össze, a második pedig a pszeudo-fejlődésrajz elemeiből, a reflexiókból. Ekkor medítálnak a hősök a politikáról, a nemzetről, a hazáról, a szláv bánatról stb. Ezek a regény gyengébb, kidolgozatlanabb részei.

Ez azonban nem jelenti azt, a reflexív rész, a metafizikai réteg mindig csupán a regény lebegő részét/szintjét jelenti. A politikai variációk egy része, az, amelyik a közvetlen gazdasági érdekekhez kötődik, olyan metsző és szatirikus, pamfletszerű szövegrészekhez vezet, amelyek ritkák a jugoszláv irodalmakban. Eddig csak egy *Krleža tudott olyan döbbenetes módon szólni a butaság elementáris körképeiről, mint Bulatović*. Sajnos, sok esetben a narratív struktúra irracionális fordulatai elfedik vagy elfojtják e részek teljesebb kibontakozását.

VÉGEL László

A KISZOLGÁLTATOTT EMBER

*Jegyzetek Branimir Šćepanović
műveiről*

A jugoszláv prózairodalom közép-nemzedékének egyik legszínesebb egyénisége az 1937-ben Titogradban szü-

letett Branimir Šćepanović. Sokoldalú tehetségét, a végletes, lét és nemlét határát súroló emberi helyzetek s az erőteljes drámai konfliktusok megragadására, kifejezésére való képességét az 1961-ben megjelentetett *Az igazság előtt* (Pre istine) című első novelláskötetében, nagyszámú rádió- és tévéjátékában, forgatókönyvében (Sutjeska) felmutatta már, de leginkább az eddigi két legjobb művében, az 1965-ben kiadott *Az a gyalázatos nyár* (Sramno leto) és az 1974-ben megjelent *Szájában föld* (Usta puna zemlje) című kisregényeiben.

Az a tény, hogy az *Elítéltek* (Osudenici) és az *Ez volt az igaz ember* (To je bio pravi čovek) című hangjátékát a hazai rádióállomásokon kívül Varsóban, Pozsonyban, Prágában, Frankfurtban és Münchenben is sugározták, novelláit tizennyolc nyelvre lefordították, a *Goluža úr halála* (Smrt gospodina Goluže) című díjnyertes novelláját pedig egy New Jerseyben összeállított világirodalmi, újabban pedig a Belgiumban kiadott európai novellaantológiába is besorolták: egyértelműen az alkotómunkássága iránt fokozódó nemzetközi érdeklődést bizonyítja.

Branimir Šćepanović nevét mégis legújabb — *Szájában föld* című — kisregényének hazai és külföldi kiadásai kapták szárnyra. Hogy miért, annak jelzésére talán az is elég volna, ha azt mondanánk: sokan a modern jugoszláv próza csillagos dátumaként emlegették a *Szájában föld* megjelenését, Dragan M. Jeremić pedig Thomas Mann *Halál Velencében*, Camus *Idegen* és Hemingway *Az öreg halász és a tenger* című művével rokonította ezt a valóban izgalmas, sokrétű, gondolatgazdag kisregényt — a francia kiadás (*La bouche pleine de terre*) fülszövegén az olvasható, hogy „ez a keserű és realizisztikus történet a korszerű világirodalom egyedülálló pillanata”.

Nos, ha olykor jogos előítéllettel és

fenntartással fogadjuk is az efféle hangzatosan tömör értéktételeket, ezúttal valóban nincs okunk a kételkedésre, mivel az egyöntű hazai és külföldi elismerés olyan műnek szól, amelyet a kis formátumú és alig 86 oldalas könyv mindenképpen megérdemel. A kiszolgáltatottság és megaláztatás, az élet és a halál, a kapcsolatteremtés és az elidegenedés, a szeretet és a gyűlölet, a gyöngédség és az erőszak, a ragaszkodás és a közöny, a szabadság és a szabadság korlátait boncolgató általános emberi mondanivalója miatt is, de még inkább azért, mert az átgondolt, jól megszerkesztett, idősíkokat bontó és idősíkokat egybeemosó, állandó külső és belső mozgásban levő kisregénynek oly erős sodrása, mélytengeri áramlása van, hogy egy-két alapvonulat helyett: számtalan konkrét és elvont, szimbolikus és áttételes értelméről is szólnunk kell. Mindenekelőtt arról, hogy a kisregényben érzelmi, gondolati, tudattartalmi, másrészt meg tudat alatti, pszichológiai és stilisztikai vonatkozásban is egy olyan jól sikerült montázssal találkozunk, amely a történet olvasásakor, a szemünk előtt (s a bennünk is) lejátszódó dolgok végiggondolásakor: folytonosan nyugtalanít, főlháborít és tiltakozásra kényszerít bennünket. Egyúttal pedig szenvedélyes olvasásra, hogy mielőbb megtudjuk: sikerül-e a kutyaszorítóba került, meghajszolt, szülőföldjére visszavágyó, ismeretlen betegségénél fogva halálra ítélt, de szépre, jóra fogékony embernek végül is megmenekülnie a ráleselkedő biztos haláltól, s még inkább a ráleselkedő, utánatóduló üldözőitől.

Az áradó gazságnak s a végtelen emberi kiszolgáltatottságnak tragikus és torokszorító jelenetei váltakoznak így a kisregényben, a lehető legképtelenebb helyzetekig, sőt éppen azokig a kínos határhelyzetekig, amikor a vég, a vereség, a halál közelítésében és jebes szorításában mindent átgondol és át-

értékel az ember. Születése pillanatától, gyermekkori eszméléseitől a világból való kitántorgásáig, a földi léttől való búcsúzásáig.

Šćepanović stílusbravúrja és igazi szerkezeti telitalálata, hogy a kisregényben dőlt és álló betűkkel szedett részeket, az egymást váltogató szövegrészeket együttes egészként értelmezhetjük, és kell is értelmeznünk. Ez pedig azért lényeges, mert a dőlt betűs részek mindig az űzött vadként menekülő regényhős érzéseit, gondolatait, vergődéseit árnyalják, és röpitik egyre tovább és tovább — az álló betűs szövegrészek pedig a lavinaként utánazúduló üldözők, hajtóvadászok mind-egyre dagadó s parttalanul szétáradó gyűlöletét mutatják be. A szövegek szoros összefüggésében, harmonikus kölcsönhatásában viszont minden szál, minden mozzanat az emberi kiszolgáltatottságot s az emberek tudatmélyéről, ösztönvilágából pokolmódra elszabaduló erőszakot mutatja be. Realisztikus ábrázolásmóddal, bár mégis apokaliptikus méretekben, ahogy az már a kötet elején is olvasható: „... egymás mellé sodródva hamarosan egyformák-ká váltunk mindenben, még külsőnkben is — egymásra hasonlítottunk: iz-zadságtól csatakosak, eltorzult arcúak, meggörnyedtek voltunk, futás közben pedig egyazon ritmusra emeltük a lábunkat, s a levegőt is úgy kapkodtuk, mint egy agyonkínzott kutyafalka, amelyben már csak a düh és a gyűlölet tartja az erőt”.

Az oktanalul menekülő üldözött és a még oktanabban, még ostobábban utánaeredő üldözők jellemzésére korántsem a legdöbbenetesebb részletet ragadtuk ki. Sőt éppenséggel az enyhébbek egyikét. De nyilván már ebből is érződik, micsoda földrengéshez hasonló erők működnek ebben a Juhász Erzsébet által mozgásregénynek nevezett, remekbe sikerült alkotásban.

A mű alig két év alatt négy hazai és legalább ennyi külföldi kiadása va-

lóban azt jelzi, hogy prózairodalmunk maradandó értékét kell üdvözölnünk e kisregényben. Egyúttal pedig mindannak a beteljesedését, amit már Šćepanović *Hat lépés a homokon* (Šest koraka na pesku) és a *Goluža úr halála* című novellájában is ott találhatunk — teljes kibontakozásában, sokrétűségében viszont a *Szájában föld* című, a *Hidban* is közölt, kisregényében élvezhetünk.

Persze, ez az élvezet nem a cukorkaszopogató gondtalan élvezetéhez hasonló, hanem inkább arra az anteusi erőre, amikor a földet érintve — mintegy a mitológiai alak példájára — mi is úgy érezzük, hogy ilyen mű olvasása után akár a világot is ki tudnánk fordítani a sarkából. Nem, nem oktalan erőfitogtatásból, hanem lázadásból: a gonoszság ellen, amely két évezred mindennemű művészi tiltakozása, jóra intő szándéka ellenére is beárnyékolja az emberi kapcsolatokat.

Branimir Šćepanović *Szájában föld* című kisregénye, akárcsak a Budapesten magyarul is kiadott *Az a gyalázatos nyár*, erőteljes hozzájárulás a megrendült kapcsolatok helyreállítására. Mindkét mű rangos irodalmi alkotás, jó olvasmány, a *Szájában föld* pedig gondolati, filozófiai mélységével, több dimenziós voltával a megkülönböztetett figyelmet is megérdemli.

Egy valamit azonban — ennyi dicsérő szó után — a *Hat lépés a homokon* című novellától kezdve a *Goluža úr haláláig* és a *Szájában föld* című kisregényig kritikai észrevételként sem hallgathatunk el: az említett művek jól bejáródott, jól kiaknázott helyzetait, konstrukcióit többé már nem ismételteti meg Šćepanović. Még akkor se, ha a magyar- és a világirodalomban is számtalan példát tudunk arra, hogy valaki alapjaiban véve ugyanazt a témát variálta egész életén át.

Alkotómunkássága zenitjére érkezett prózaíróknak, ha újat akar hozni iro-

dalmunkba, ezt az utat, ezt a fejlődési szakaszt le kell zárnia, mert különben önismétlésbe, modorosságba esik.

SZÜCS Imre

SZÍNHÁZI FELJEGYZÉSEK

Egri Viktor: *A rivalda fényében*, Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1975.

A magyar nyelvű nemzetiségi színházi társulatok munkájáról, indulásáról, fejlődéséről, jelenéről, tehát a színházak történetéről, vagy a nemzetiségi magyar nyelvű drámaírásról jobbra csak lapok, folyóiratok tudósítanak. Elvértve jelennek meg a romániai, a csehszlovákiai és a jugoszláviai magyar színjátszást és drámaírást a maga egészében vagy fejlődésének egyes korszakaiban vizsgáló könyvek. Nálunk például eddig mindössze egy, no nem könyv, csupán füzet őriz alig több mint két tucat színikritikát. És ennyi az egész.

A csehszlovákiai magyar szépiróként ismert Egri Viktor *A rivalda fényében* c. könyvét olvasva látjuk csak igazán, milyen jó volna, ha az említett magyar nyelvű társulatok szórványos vendégjátékain túl (gondolunk itt a marosvásárhelyiek vajdasági, illetve a szabadkai társulat romániai vendégjátékaira) könyvek segítségével, kritikai közvetítéssel közelebbről is megismerhetnénk e színházak történetét, repertoárját. Annál is inkább, mert a nemzetiségi színházak már funkciójuknál és rendeltetésüknél fogva is azonos vagy hasonló művelődésügyi szerepet töltenek be. Nyilvánvaló tehát, hogy sok közös problémájuk van, de ugyanakkor különbözőnek is egymástól, játéktílusban például, lévén, hogy mindegyikre hatással van saját környezetének szín-